

LINH TIÊN QUÁN - NƠI TAM GIÁO ĐỒNG NGUYÊN

LÊ THỊ CHIÊNG^(*)

Ba tôn giáo lớn từ bên ngoài du nhập vào Việt Nam là: đạo Phật, đạo Nho và Đạo giáo. Sau khi vào mỗi tôn giáo đều có cơ sở tu hành và nơi thờ cúng thần linh và giáo chủ. Đức Phật Thích Ca được thờ trong chùa, Khổng Tử và các học trò của ngài được thờ trong văn miếu hoặc nhỏ hơn là văn chỉ, còn Lão Tử (Thái Thượng lão quân) và các vị thần của Đạo giáo lại được thờ tại đền, quán. Tuy vậy, trên thực tế hiện nay ở miền Bắc hầu như không còn ngôi chùa nào chỉ thờ Phật, quán chỉ thờ các vị thần Đạo giáo mà sự hỗn dung điện thần là phổ biến. Nhưng thông thường hiện tượng này xảy ra giữa đạo Phật và Đạo giáo đã bản địa hoá với tín ngưỡng thờ Mẫu. Còn sự hỗn dung cả ba tôn giáo ngoại nhập là điều rất hiếm.

Linh Tiên quán vốn là quán Đạo giáo thuộc làng Cao Xá Thượng, xã Đức Thượng huyện Hoài Đức, tỉnh Hà Tây. Đây là vùng có bề dày lịch sử hàng ngàn năm, là địa bàn sinh tụ chính của cư dân Văn Lang thời dựng nước. Hệ thống đậm đặc những di tích khảo cổ quanh vùng thuộc sơ kì thời đại đồ đồng đã khẳng định sự có mặt lâu đời của người Việt cổ ở đây.

Dấu tích xưa còn lại ở nơi này khá

nhiều. Trước hết phải kể đến đình Cao Xá mà dân địa phương quen gọi là đình Tam thôn (đình của ba làng: Cao Xá Thượng, Cao Xá Trung và Cao Xá Hạ thuộc trang Quách Xá thời cổ). Đình thờ tướng Nguyễn An, một tướng của Hai Bà Trưng trong cuộc đấu tranh chống quân Đông Hán, nay là Thành Hoàng làng.

Đình đã nhận được 8 sắc phong của các triều đại phong kiến trước đây và bằng công nhận di tích lịch sử văn hoá của Nhà nước ta hiện nay. Ngoài ngôi đình chung mỗi làng đều có chùa hoặc đền riêng và quán Linh Tiên không phải chỉ mang tính chất địa phương mà là nơi thu hút đông đảo khách xa gần.

Điều gì khiến quán Đạo Linh Tiên có sức hấp dẫn du khách thập phương như vậy? Bài viết này nhằm tìm lời đáp cho câu hỏi đã đặt ra.

1. Trước hết là lịch sử lâu đời của quán. Theo bia đá, quán được xây dựng vào thế kỉ II trước CN. Sự ra đời của quán có liên quan tới chuyện Lã Gia gặp tiên và huyệt đan sa, thứ khoáng chất có tác dụng chữa bệnh. Nhưng điều đáng chú ý là, dấu tích của hố đan còn lại đến hôm nay,

*. ThS., Đại học Văn hoá Hà Nội.

theo ghi trong bia lại do Long thần tạo chứ không phải hậu quả của việc khai thác đan sa. Bởi vậy, việc xây dựng quán có thể liên quan đến yếu tố thiêng mà tên gọi của quán là một minh chứng. Theo nội dung bia đá và chữ Hán còn trên hoành phi, câu đối, cuốn thư thì sự ra đời của Linh Tiên quán gắn với sự tích Lã Gia gặp tiên đánh cờ và Long thần tạo ra huyết đan sa. Hiện nay huyết chính là giếng ngọc, nằm trong thượng điện. Chuyện Lã Gia có đến đây để gặp được tiên hay không là một vấn đề cần nghiên cứu. Sử sách không ghi chép về việc này. Nhưng dân gian, vùng trạm Trôi hiện nay vẫn còn tục kị nhật Lã Gia vào ngày mùng 3 tháng 3 âm lịch. Trên núi Thấy, cách Linh Tiên quán chừng 10 km tương truyền còn dấu tích thư viện của ông. Trong Linh Tiên quán có tượng Lã Gia. Vì vậy, phải chờ tập hợp thêm tư liệu về tình hình thờ Lã Gia ở trong vùng mới có thể kết luận được. Cho đến nay chưa tìm thấy tài liệu nào nói về việc luyện đan ở đây, dấu tích cũng không có. Còn chuyện Long thần tạo huyết đan vẫn còn đó trong thượng điện là điều cần phải tìm hiểu thêm.

Xét từ góc độ không gian cảnh quan thì vị trí của Linh Tiên quán thuộc “địa linh”, tức là nơi đây đã hội tụ những yếu tố phong thủy trong xây dựng truyền thống; tiên thủy (sông Hồng), hậu án (núi Thấy). Bố cục kiến trúc ở đây mang ý nghĩa triết lí sâu sắc như âm - dương dịch biến, tam tài (thiên - địa - nhân) hợp

nhất. Đây là công trình kiến trúc gỗ đồ sộ, kiểu kết cấu vì kèo là chông rường giá chiêng và cầu kèo chống báng với hệ thống cột quân, cột cái, có chu vi từ 1,53 m đến 1,63 m.

2. Linh Tiên quán có một điện thần phong phú đa dạng, với sự đan xen của các tôn giáo, tín ngưỡng, tạo thành các lớp văn hoá. Song về cơ bản tính trội ở đây vẫn thuộc về Đạo giáo.

Điện thần Đạo giáo ở Linh Tiên quán chia làm hai loại: Tam Thanh điện và Ngọc Hoàng điện. Tam Thanh điện được đặt trong thượng điện gồm các vị Nguyên Thủy Thiên Tôn (Ngọc Thanh), Linh Bảo Thiên Tôn (Thượng Thanh), Đạo Đức Thiên Tôn (Thái Thanh), Phạm Thiên, Đế Thích, Cửu Thiên Huyền Nữ Thái Hậu Nguyên Quân, Khổng Tử, Văn Xương, Trấn Vũ, Linh Quan. Các pho tượng này được bày theo thứ tự trên dưới, trước sau. Bộ Tam Thanh dàn hàng ngang ở trong cùng trên vị trí cao nhất tượng trưng cho cõi vô sắc giới vì thế họ được coi là thần chủ ở Linh Tiên. Tiếp đó hàng thứ hai là Phạm Thiên ở cõi sắc giới, Đế Thích ở hàng thứ ba đại diện cho cõi dục giới. Cùng hàng với các pho tượng Tam Thanh, Phạm Thiên là những pho tượng nhỏ không rõ tính danh được xem như các vị Thần Tiên ở các cõi trời khác nhau. Cùng hàng với Đế Thích là Cửu Thiên Huyền Nữ. Ngoài ra trong toà thượng điện còn có các vị như Quan Âm Thị Kính, Trần Hưng Đạo, Mạc Ngọc Liên, Mạc Kim Dung (?), đây là những pho tượng

đưa vào sau, không nằm trong Tam Thanh điện. Tuy việc sắp xếp, bài trí tượng thần ở Tam Thanh điện còn lộn xộn, song đây lại là sự khác biệt căn bản giữa quán đạo Việt Nam và Trung Quốc.

Ngọc Hoàng điện gồm Ngọc Hoàng, Nam Tào, Bắc Đẩu, Diêm Vương (Phong Đô). Ngọc Hoàng trong Đạo giáo thuộc hàng Tứ Ngự có nhiệm vụ cai quản các chư thiên. Thông thường Ngọc Hoàng ngồi chung với các vị Thiên Sư, nhưng ở đây lại ngồi cùng với các vị Diêm Vương được bài trí mô phỏng theo một buổi thiết triều mà Ngọc Hoàng ở vị trí cao nhất, giữ vai trò chủ tọa còn các vị Diêm Vương ngồi thành hai hàng quay vào nhau qua một chiếc bàn lớn. Cách bố trí điện thần như thế cho thấy Ngọc Hoàng cai quản cả trần gian và âm phủ. Đây lại là chỗ khác biệt giữa Thần Điện Ngọc Hoàng của Linh Tiên quán so với các quán khác ở Trung Quốc. Còn các quán ở Hà Nội và khu vực phụ cận mà chúng tôi khảo sát được thì không có điện Ngọc Hoàng riêng. Có thể nói tuy điện thờ Ngọc Hoàng ở đây thờ các vị thần Đạo giáo nhưng dường như mang một ý nghĩa khác, thể hiện triết lí về con người gồm cuộc sống hiện tại và sự tồn tại sau cái chết theo tinh thần "Sống vì mồ mả, không sống vì cả nồi cơm" (tục ngữ) của người Việt Nam. Với ý nghĩa này phải chăng Ngọc Hoàng điện là sự thể hiện nhân sinh quan của người Việt xưa? Lão Tử - người sáng lập của Đạo giáo cũng được đặt ở điện thần này.

* Điện Phật ở Linh Tiên quán không đậm nét như điện thần Đạo giáo vì tượng Phật ít, chỉ có toà Cửu Long (Thích Ca sơ sinh), còn tượng Quan Âm Chuẩn Đề mới đưa vào năm 1997. Điều này cho thấy điện Phật được đưa vào đây rất muộn. Điện Phật thuộc lớp tôn giáo sau.

* Tượng của thánh chủ của đạo Nho không được thờ tại một điện riêng mà đặt chung trong Tam Thanh điện, điện thần của Đạo giáo. Đây là điều không thấy trong các quán ở Hà Nội và Hà Tây. Sự có mặt của người sáng lập của 3 tôn giáo tại Linh Tiên quán là bằng chứng về sự đồng nguyên của ba tôn giáo này.

* Cùng với sự hiện diện của 3 tôn giáo ngoại nhập, Tam toà thánh mẫu được thờ khá hoàn chỉnh: có Tam Toà Thánh Mẫu, Chúa Thượng Ngàn, năm vị Quan Lớn, và Châu Thủy Phủ giữ vai trò chủ đền. Đặt vị Thần Nước làm chủ đền là có tính tới mối liên quan trực tiếp với nguồn nước của huyệt đan - giếng ngọc.

* Ngoài ra, việc tôn thờ các chủ hậu cũng là điểm đặc biệt của điện thần ở Linh Tiên quán. Chủ hậu ở Linh Tiên quán tương đối nhiều (11 pho) đã hình thành một điện thờ, điều này không có ở những quán mà chúng tôi đã khảo sát.

Xét toàn bộ, điện thần Đạo giáo giữ vai trò chủ đạo ở Linh Tiên quán. Tuy nhiên nhân dân địa phương và khách hành hương vẫn gọi là chùa. Qua điều tra bằng phiếu thăm dò, chúng tôi nhận được kết quả: 24/48

khách thập phương, 5/30 người địa phương được hỏi trả lời là “Chùa Linh Tiên quán”. 100% người được hỏi cho biết, họ đến đây vì tin nơi này thiêng. Kết quả trên cho phép tạm thời kết luận các tín đồ không quan tâm đến loại hình tôn giáo mà chỉ coi trọng yếu tố thiêng.

3. Nghệ thuật trang trí trong kiến trúc thể hiện ở hoành phi, câu đối, đại tự, cuốn thư. Đề tài trang trí cũng hết sức phong phú. Chỉ tính riêng toà chính điện, không kể nhà Mẫu và nhà Tổ, đã có 16 đôi câu đối (đều từ thời Nguyễn trở về trước, không kể mới đưa vào), 2 mộc môn có chạm trở tinh vi, 3 bộ cửa vông, 12 bức hoành phi, 1 cuốn thư to, 2 cuốn thư nhỏ. Tất cả những thứ này đều được chạm trở tinh vi, thể hiện kỹ thuật tinh xảo với hai kiểu: chạm lõng và chạm bẹt, đạt nghệ thuật điêu luyện khi thể hiện những thế giới động thực vật mang tính cách điệu. Đề tài trang trí gồm tứ quý, tứ linh, còn hoa sen, cá chép, thú, cỏ cây, sóng nước, v.v... đều ở dạng đang hoá: Long mã, cá chép hoá rồng, cây trúc cũng chạm trong tư thế đang trở thành rồng, cồn nước dựng thành cây cổ thụ. Long thần tạo huyết đan sa là một phần của đề tài trang trí trong bức cuốn thư lớn. Có thể nói các đề tài trang trí thể hiện trong các hoành phi, câu đối, đại tự, cuốn thư, cửa vông là cụ thể hoá tinh thần của Đạo giáo bằng hình tượng nghệ thuật theo nghĩa âm dương đắp đổi, xoay vận chuyển rời, không bao giờ

ngừng để biến hoá ra muôn vật, vạn loài trong khôn cùng của vũ trụ. Các mảng trang trí còn thể hiện tinh thần của Phật giáo với biểu tượng: đôi, hoa sen, hoa cúc; tư tưởng của đạo Nho: bút, mực, hòm sách, v.v... Có thể nói các đề tài trang trí ở Linh Tiên quán là sự kết hợp hài hoà những tư tưởng cơ bản của đạo Phật, đạo Nho, Đạo giáo và tín ngưỡng phồn thực bản địa. Nếu không thấu hiểu những tư tưởng này, nghệ nhân không thể tạo ra những tác phẩm nghệ thuật mang tính triết lí vừa sâu sắc lại vừa khái quát cao như vậy. Đây chính là di sản văn hoá không chỉ của Linh Tiên quán mà còn là niềm tự hào về nền văn hoá, đặc biệt là văn hoá tín ngưỡng của chúng ta.

4. Ngoài ra, các di vật của Linh Tiên quán cũng lưu giữ nhiều giá trị văn hoá. Đặc biệt những bộ chân đèn gốm có minh văn thời Mạc do vợ chồng Đà quốc công Mạc Ngọc Liên và Phúc Thành Thái trưởng công chúa Mạc Ngọc Lâm cúng tiến năm Diên An thứ 3 (1580) để tạ ơn vì cầu được con trai là minh chứng về sự linh ứng của quán Linh Tiên. Những bản khắc in kinh tìm thấy ở đây cũng cho thấy nơi này vào đầu thế kỉ XV đã là trung tâm của Đạo giáo. Vậy nguyên nhân nào khiến trung tâm Đạo giáo trở thành nơi chung cư của nhiều tôn giáo? Đây là vấn đề cần tiếp tục nghiên cứu sâu hơn để thấy rõ được tinh thần hoà đồng tôn giáo của người Việt./.